

A NŐ
A NEMZETGAZDASÁG
TERÉN.

STEIN -után

Dr. ZOLLNER BÉLA.

GYŐR,
KIADJA GROSS GUSZTÁV ÉS TESTV.

Tisztelt Barátnőm!

Ön úgy vélekedett, hogy egy változatos élet emlékeinek és tapasztalatainak eme egyszerű visszhangját érdemes átadni a nyilvánosságnak. Szabad-e a felelősséget részben Önre hárítanom, hogy épen csak eszméknek és óhajtásoknak adtam kifejezést ott, hol a mélyebb elemzésnek tán valódi becse lett volna? Ám legyen – s a nő tudja legjobban, hogy a legbecsesebb, a mit nyújtani képesek vagyunk; az, a mivé az adottat más kedves kezek alakítani tudják. Lehet, hogy e néhány szó egy oly légkörből, melyben a nőt eddig nem ismerték és még kevésbé méltányolták, a sok között, a mit manap a nőkről írnak és beszélnek, meg fogja helyét találni. És ha sikerül kimutatnom, hogy az itt érintendő eszméknek azokra nézve, kiket szeret: férje- és gyermekeire értéke és becse van, akkor osztozom hitében, hogy nem kell haboznom e rövid vázlat közrebocsátásával; akkor hiszem, hogy eljő az idő, a mikor majd a nőnek házias képzettségét bátran fogjuk egy sorba állítani világi műveltségével, és a nő idejekorán tudatára fog ébredni annak, hogy rövid és viszontagságos életünk boldogságát nem a különbözőnek egyenlősítésében,

hanem annak összhangjában kell keresnünk. S ha Ön szívesen fogadja és lelkében értékesíti, a mit nyújtok, akkor örömmel vallom be, hogy ezzel saját szakmámat; a nemzetgazdaság tudományát, mely eddig becses volt, – egyúttal kedvessé is teszi előttem, mert végtére minden tudományra nézve a nő szeme az a napsugár, mely az általunk mívelt hasznos mezőt virágokkal ékesíti, melyekből számára fonunk koszorút.

Dr. Stein L.

I.

Becsés kiváltsága századunknak, hogy a nőt nem csupán tiszteljük és szeretjük, – mint ez a múltban legalább jórészt történt – hanem elmélkedünk is fölöttük. Úgy látszik, mintha korunk, melynek jellemző vonása, hogy csak azt tekinti valódi tudásnak, a mit ért és felfog: a nők életére és legbensőbb sajátosságára is behatóan ki akarná terjeszteni figyelmét. Vajjon nincsen-e igazunk, midőn ezen a téren is a szellem munkájával teszünk kísérletet annak mérlegelésére, a mi előtt szívünk egész odaadásával oly örömetst hódolunk?

Még kevésbbé merészelek egy másik, tán az előbbinél is fontosabb kérdésre válaszolni. Mit fog mondani maga a nő, ha a tudomány tárgyává lesz? És főképp azé a tudományé, mely mint az emberi dolgok jó részének mérvpálczája a saját mértéke, vagyis a gazdasági élet tudománya nélkül el sem képzelhető? Fogja-e a nő túrni, hogy a férfira nézve más értéket is képviseljen, mint azt, melyet neki annak szerelme kölcsönöz? Fogja-e túrni, hogy reá, kiért mindenemet feláldozom, a termelés és fogyasztás, a költség és jövedelem köznap fogalmait alkalmazzam? Engedheti-e, hogy az, a mi megbecsülhetlen, a nemzetgazda hétköznapi mérlegelése által megbecsülhetővé váljék?

És mégis – szinte hiszem. Mert midőn azt teszszük, amit helyesen nem mellőzhetünk, szolgáljon mentségünk gyanánt a kitűzött cél, melynek elérésére törekszünk.

Engedje meg tehát a nő, hogy hozzá magához forduljunk, mielőtt felőle értekezni bátrak volnánk.

Nincs még száz esztendeje – a világtörténelemnek annyi lefolyt évezrede óta – hogy az emberek a nő bensőbb lénye és az emberi társadalomban való hivatása felől egyáltalán gondolkodni kezdettek. Az óvilágnak minden – csaknem végtelen gazdagsága mellett a szellemi élet összes térein ez az a pont, melyet alkotó szellemük soha el nem ért. Az óvilágnak legnagyobb nőalakjai mellett nemcsak a bölcsészet és történelem, de Athen – a görög Paris – finom megfigyelő képessége is szó nélkül halad el és sem a szép Penelope, sem egy oly fényes jelenség, minő Lais, sem a hatalmas Cleopatra, avagy Messalina szégyenletes képe nem ösztönözték az ókor fáradhatatlan bölcsseit gondolkodásra. Aristoteles százféle okot sorol fel Politikájában, melyek folytán a férfiak erősek, az államok pedig nagygyá lesznek, vagy elenyésznek, de az élet egyik leghatalmasabb tényezőjéről, és annak mozgó erejéről: a nőről mitsem tud. Plato minden ideált ismer, az emberi, a bölcsesség? az állam, a halhatatlanság ideáljait – a női ideált nem ismeri. A lyrikusok megénekelnek mindent, az olynopusi játékokat és azok győzteseit; de aki előtt maga a győztes is szívesen megbódogol: a nőt

nem ismerik. Az óvilágnak nagy és kis színmű-
 írói között csak Sophoklesnél találunk egy Anti-
 gone-t; egyikök sem képes a nőt mint motívu-
 mot felfogni és bemutatni; nagy drámai alko-
 tásaik ezért ridegek és színtelelenek, mint a fa,
 melynek nincsen virága. A germán világgal más
 kor veszi kezdetét. A nő belép a történelembe és
 annak költészetébe. E kor küszöbén állanak Krio-
 bilda és Brunhilda; oly alakok, minőket az óvilág
 nem ismer. Azután következnek a troubadourok
 és azok német képmásai a Minnesängerek. A ger-
 mán népek szíve felfogta, amit az óvilág értelme
 felfogni képes nem volt: a szerelmet, mint azon
 hatalmas tényezőt, mely a férfi életének egyik fe-
 lét feltétlenül uralja, hogy a másikat boldogsággal
 vagy pedig boldogtalansággal töltsse be. Ettől kezdve
 a házasság képezi tárgyát az összes küzdelmeknek,
 melyekben az egyén nemcsak az egyéni, de a
 társadalmi viszonyokkal is szembeszáll. S a férfi,
 ki azelőtt életét és legjobb erőit kizárólag az állam-
 nak szentelte, a nőért nemcsak érezni, de élni és
 halni is megtanul és a tizenharmadik század köl-
 tészete a Wertherek sírját a dal és szomorújáték
 legszebb virágaival hinti be. A nő kezd létezni.
 Csakhamar hatalommá lesz és az élet jó részét
 uralja, de még mindig csak a költészetben. Csak
 itt-ott vegyül belé Gellert és Habener többnyire
 száraz satiráiból egy-egy komikus vonás a fényes
 képekbe, melyek, mint például Gretchen, annyira
 felköltik érdeklődésünket. A szép alakok megörö-

kíttetnek és a Sapphok, kiken oly gyakran lelkesedünk, ép oly eleganciával, mint sikerrel lépnek be pezsdülő művészi világunkba. Saonmi kétség: egy félvilággal gazdagabbak lettünk, de még mindig csak a költészetben. A gyakorlati élet a nőt esak mint tényt ismerte el és nem mint azon nagy és figyelemreméltó erőt, mely benne rejlik. Még Balzac sem volt képes az érdeklődést ébren tartani a költészet nőalakjai iránt, ha azok harminczadik évöket túlhaladták. Es most következik a mi számító korunk.

Jellege a mérőpálcza, melyet számtalan formában alkalmaz és melylyel a legkülönbözőbb módon mindig egy és ugyanazt mérlegeli. Amit pedig rideg szigorral és teljes tudatossággal mérlegel, az az érték: – minden dolognak gazdasági értéke. Neki a nap nem egyéb, mint fény és hő; az erő: termelés: a csalogány berke édesen illatozó tavaszi legével: mezőgazdasági tényező és a virányos rónaság csak mint a drága aratás szülőanyja jó tekintetbe. Szinte elszomorító ez a roppant hasznosság, de így van. Kinek van bátorsága előle elzárkózni? S ha napjainkban az öntudatnak miaden nyilvánulása nemzetgazdasági kórtünetek nyomait viseli magán, csoda-e, hogy a miben az élet tavasza állandó alakot ölt, ezt is gyakorlati mértékkel mérjük?

De ha nem tennők, azt hiszem, maga a nő megneheztelne érte.

A jelen század legkiválóbb mozzanatainak egyike: az asszonynak bizonyos irányban való elszakadása a férfitói; az önállóság bizonyos érzete

és azon szükségszerű vágy, melylyel nem csupán virág és koszorú, de hathatós tényező kíván lenni hatalmas korunk nehéz munkájában. A nő – évezredekén keresztül a férfi életének hallgatag és engedelmes kielégítője – kezdi észrevenni, hogy majdnem minden csak félig történik és jut érvényre, ha ő is hozzá nem járul; kezdi belátni, hogy ő – épen azáltal, a mi legsajátosabban jellemzi, nagy súlyt képvisel az élet mérlegének serpenyőjében, az élet fokozatos fejlődésében és boldogságában, és pedig nem csupán az által, a mi, hanem saját akarata és ténykedései folytán. Csendesesen és a maga módja szerint észrevétlenül előkelő helyet kezd foglalni a munkás élet mezején, Nem akarja ennek csupán terhét viselni, de igyekszik benne saját erejét érvényre juttatni. Van bátorsága arra, hogy sikerekre törekedjék és a felelősség egy részét magára vállalja azért, aminek teljesítését a nő önálló életfeladatául tekinti. Nem akar férfi lenni, nem tud, és egész komolyan kérdi magától, hogy tehát voltaképpen mi az, a mire csak ő képes? Kifejezésre akarja juttatni azt, a mi benne él; igyekszik nemcsak a férj szerelmét, ha az egész férfi világ nagyrabecsülését kiérdemelni és szabadulni kíván a haladó kor ama sötét hatalma alól, mely megfosztja lassankint szírmaitól a rózsát, a melyet szívünkben hordunk. Önmaga által iparkodik érvényesülni, hogy állandó valamit nyújtson ahelyett, a mi, sajnos, oly felette taulékony. A férj mellett az emberi munka bizonyos osztályát kívánja kép-

viselni. S vajjon képes-e erre a letűnt korszakok lantosainak és költőinek világnézlete szerint? Tudja, hogy nem. Annyi akar lenni, a mennyit ér. És β téren felkarolja őt a tudomány; első sorban pedig az a tudomány, mely a jelenségeket rideg értelemmel mozgató erőikre bontja, a jólétet és szenvedést a számítás alapjává és tárgyává teszi: a nemzetgazdaságtan. Ez nem tud sem szeretet-, sem gyűlöletről. A lelkesedésből munkát, a munkakedvből gyártmányt, a haladásból hasznot teremt, mivé fogja ez a nőt tenni?

Engedje, hogy még valamit mondjak, mielőtt tovább mennénk.

Ha minden dolog egy és ugyanaz volna és minden erő ugyanazon hatást fejtené ki, akkor az élet egyértelmű volna az örökös egyformaság- és állandósággal. A különbözőség – legmélyebb titka egy világnak, mely az emberek közti egyenlőség eszméjében, tekintve azok lényét és rendeltetését, találja alapját: minden létezőnek örök forrása. Azért áll minden megfigyelés küszöbén azon nagy igazság, hogy egy és ugyanaz a dolog két különböző személyiségre alkalmazva: megszűnt ugyanaz lenni. Ha pedig ez áll, akkor tőlem sem várhatja, hogy ugyanazon formában beszéljek nemzetgazdaságról nők előtt, mint ahogy beszélni szoktam férfi-közönséggel szemben. Nem lehet tehát feladatomban, hogy e legújabb tanszak rideg rendszerét ismertessem és elméleteinek helyességét és értékét kutassam; hanem kell, hogy a nemzetgazdaság fogalmaiból élő képet alkossak; törvényeit pedig a gazdasági

élet fejlődési folyamánként mutassam be. Ismétlem, nem férfiakhoz szólok ezúttal, hanem nők-höz. Előttük mutatom be a tudomány száraz fogalmait és a deductióit; a gazdasági élet rideg tényeit és kérlelhetlen törvényeit. És remélem, hogy kezeik között a száraz karó újra kihajt és virágozni fog és üdülést nyújt a nap lankasztó fáradalmái után.

II.

Mondják – és pedig teljes joggal – hogy a legfenségesebb dolgokat akkor kezdjük igazán felfogni és megérteni, ha a látszólag egyszerű jelenségeket elemeikre oldjuk és ezáltal a mindennapiakban közelebből vesszük szemügyre azt, ami bennök mint új örökké eleven.

Azóta, hogy a természettudomány a régi elemeket saját alkatrészeikre bontá, amazok eltűntek. A történetírás is más formát öltött. A nyugalmas hagyományokat a kétely, az édes nyugalmat a munka váltotta fel. A tudomány gyermekkorából kinőttünk: kezdetét veszi a férfi kor. Ennek lényegéhez tartozik, hogy soha és semmi szín alatt képet, mely nem elég világos, gondolatot, mely elemeire felbontva nincs, vagy kétértelműséget nem tűr. Korunkban az egésztest minden téren részeinek helyes felfogása által értjük meg és ennek tudata elől mi sem zárkozhatunk el egészen.

Azon kifejezésekhez, melyekkel első sorban le

kell számolnunk, tartozik az emberi élet fogalma. Ki ne beszélne erről naponta? Ki ne ismerné? És mégis hol rejlik, miben nyilvánul? Hadd lássuk, hogy vele örömlünkben és bánatunkban szembeszállhassunk! Uralkodik felettünk erői által – vajjon melyek ezen erők? Megküzdünk velők, nem – meg kell velők küzdenünk, – ugyan mivel voltaképpen? Számptalan dologgal egyszerre, nemde? E szerint e számptalanféle dolgok és viszonyok egy séget képeznek, amennyiben épen ezek együttvéve teszik az életet. És mi ennek az életnek a magva, mi a virága, gyümölcsös? Kétségtívíl az, a mit élvezetnek nevezünk. E3 miben áll ez az élvezet? Bizonyára abban, amim van; amit munkám által szerzek, amivel tehát tetszésem szerint rendelkezhetett. S vajjon hogyan nevezzük azt, ami az által, hogy birtokomban van, továbbá mennyisége – és az általa nyújtott élvezet folytán betölti életemet? A mi után vágyódom és a minék birtokáért küzdök azért, mivel másoknál csodálom, vagy pedig iránykvedve nézem; a mivel naponkint számot vetek, amihez képest élvezeteimet, létem és társadalmi állásom minden mozzanatát beosztom; amit, ha elvész, fájlalok s ha reá szert teszek, büszkén és örömmel szemlélek, mivel azt mint saját énemnek alkatrésztét, mint életem és erőim megtestesülését, mint enyémet tekintem, a mi tőlem el nem választható; amiről tudom, hogy személyiségemhez mindenki hozzá gondolja és ruházatom – lakásom és táplálkozásomról, egész fellépésemről és másoknak

irányomban tanúsított tisztelő magatartásáról felismerni és becsülni fogja? Semmi kétség – ez az, a mit gazdagságnak nevezünk.

Ha a gazdagságot közelebről szemléljük, azt találjuk, hogy az egyes dolgok összességéből áll, melyeknek mindegyike képes bennem az elégtelenség érzetét kelteni és személyiségemet emelni. Ezen egyes dolgokat javaknak nevezzük. Azon hatalmat pedig, melyet azoknak birtoka nyújt – és pedig nem csupán vonatkozással saját személyiségére és vágyaim betöltésére – hanem azon hallgatag, de kétségbe nem vonható befolyást, melyet ezen gazdagság által mások felett gyakorlók: vagyonnak mondjuk.

Nyilvánvaló tehát, hogy életünk első sorban és leginkább vagyonunktól, javainktól és gazdagságunktól függ; ezek körül forog; ezekért küzdünk, ezekhez képest becsülik sikereinket.

Ezt tudjuk mindnyájan; minden nap, minden óra, minden szükséglet, minden titkos vagy kimondott óhajunk közelebb visz bennünket ezen igazsághoz. És tény, hogy! életünk – legalább amennyiben az a külvilággal összeköttetésben áll – jórészt mint gazdasági élet jut kifejezésre.

Úgyde nagyon komoly dolog a javak e gazdasági életéről beszélni, bármily könnyűnek látszik első tekintetre e szó és az általa jelzett fogalom.

E javak az ő körfutásuk- és kiváló súlyuknál fogva egészen más természetűek, mint az általunk ismert kültermészet világa. Nem állnak meg

szép csendesen házunk ajtói előtt, nem vonulnak tova, mint a szél által kergetett felhő; hívó szavakra nem hallgatnak és szép szavak vagy gondolatok által nem pótolhatók. Ők tényleg léteznek, kérlelhetetlen, rideg hatalmak. Bölcsönktől kezdve egész életünk végéig ezek intézik sorsunkat, könyeket sajtolnak szemeinkből, vagy békességet és örömet szereznek; éjeinket nehéz gondokkal álmatlanokká teszik, vagy pedig kéjes álmokkal édesítik csalogatnak és csábítanak és száz közül kilenczven büntény azon sötét hatalomban leli alapját, melyet gazdagságnak nevezünk. Uralja életünk jó részét; – boldog, ki teljesen és feltétlenül nincs neki alávetve.

Vajjon lehetséges-e, hogy egy ily hatalom idegen legyen a nő előtt, midőn a férfi legnemesebb erővel szolgálja azt és befolyását gondos szeretettel még a síron túl is ki akarja reá terjesztetni?

Ha tehát e hatalom, mely a jószág-, vagyon- és gazdagságban rejlik, valóban oly nagy, hogy egész eleiünkre, észjárásúakra és remény világunkra reá süti, letörölhetetlen bélyegét: vajjon képzelhető-e akkor, hogy az valami esetleges vagy önkény-szerű? Vajjon nem áll-e az is, – mint minden hatalom, – bizonyos meghatározott törvények alatt, melyek ismét az ő életét szabályozzák és módosítják? Bizonyára. Ha tehát a javak, vagyon és gazdagság is ilyen sajátos törvények szerint keletkeznek, teszik meg körfutásukat és enyésznek el, kérdés: miként leszek képss azokért va-

lamit tenni erőim, értelmem és akaratom által, legyenek bár férfi vagy nő?

Nyilvánvaló csak úgy, ha nem fogom beérni a javak és gazdagság egyszerű fogalmaival, hanem ha a törvényekkel, melyek szerint azok keletkeznek, és elenyésznek legalább nagygyában megismerkedem.

S ha, mint nő, tudatában vagyok annak, hogy örömben és bánatomban én is nemcsak függök ami. törvényektől, hanem kell, hogy reám nézve is a javak és gazdagság legyenek, ha nem is maga a boldogság, de annak egy és pedig fontos feltétele; ha belátom, hogy a férfi egész erejével ama törvényeknek szolgálatában áll s ha – a szeretetet az értelemmel párosítva – segítségére kívánok lenni, hogy ezentúl ne csupán kedves, de bizonyos tekintetben becses Í8 legyek előtte: akkor, vajjon mi lesz a kötelességem?

Ne féljen a következtetéstől, melyre itt jutnom kell. Nem fogom mondani, hogy akkor azt kell tenniök, a mit a nemzetgazdaságtan tanulmányozásának nevezünk. Nem kívánjuk, hogy tudjanak fogalmakat levezetni és a javak, érték, papírpénz, tőke, munka és hasonlóak meghatározása fölött vitatkozni. De az tény, hogy ha valaki a gyakorlati életben mint egyed az összeget támogatni kívánja s a dolgok- és életviszonyokba, melyek reá hatnak, belenyúlni akar, egyet kell tudnia: a fent említett dolgok felől legalább vázlatosan képet kell magának alkotnia és mindenek fölött azon helyet fel-

keresnie, melyen önmaga állani és erejét értékesíteni hivatva van.

Lélektani igazság, hogy örömet érzünk a siker fölött, ha az értelmünk munkájának eredménye. Figyeljük meg tehát ama törvényeket ott, hol a társadalom életéből átmennek a nő életébe.

fi a egy pillanatra szemügyre vesszük azt, a mit a közönséges életben a javak nevezete alá foglalunk, azt látjuk, hogy az mindig bizonyos állagból munka által jó létre és létrejötte után elfogyasztatik vagy használtatik, de – legalább rendszerint – oly módon, hogy épen ezen fogyasztás illetőleg elhasználás által ismét más valami jó létre; mint például a tápanyagból az erő, a fonálból a szövet, a bevétel és a kiadás helyes aránya folytán a többlet és így tovább. A javak tehát nem nyugvó tárgyak, melyeket, mint például egy képet vagy drágakövet külön és önmagukban befejezett egész gyanánt tekinthetünk, hanem ellenkezőleg oly valami a jószág, a minek magának külön életfolyamata van, mely kezdetfői fogva magán viseli az örökös változás jellegét. És pedig nem csupán a javak állaga, hanem egyszersmind azoknak jószági természete is változhatik – mily gyakran boszúságára és kárára annak, ki bizonyos tárgyat jószágának tartott és egy év vagy hetek, sőt napok múlva a természet nagy s a konyha és pincze apró titkai folytán azt találja, hogy már csak egy hasznavehetlenné vált dolognak van birtokában! Nem hallotta-e még, hogy nem csupán a növények és állatok, de a hegyek talap-

zata sőt az égboltozat csillagai sem ismerik azt az örök nyugalmat, melyet mi is keresünk a nélkül, hogy feltalálnók? Hogy a parány ok felsőbb törvénynek hódolva miként tolongnak és mozognak, hullámanak és hatnak, míg a beállott változás az emberi szem által is láthatóvá lesz? Így van ez a jószággal is, mely keletkezik és változik, enyészik és megifjodik, mint szülőanyja: az emberi munka.

A jószág ezen életfolyamatát sokkal tüzetesebben ismerjük, mint legtöbb alkatrészéét. Feloldjuk tehát ez életfolyamatot és azt mondjuk, hogy az mindig és mindenkor három alapformában nyilvánul ezek: a termelés, a fogyasztás és újratermelés. Ezen fejlődési fokozatok egyikével keletkezik, másikával pedig elenyészik a jószág.

Ha ez így van, a mint jeleztem, akkor a kérdés merülhet fel: melyik a három közül a jószág életfolyamatának főmozzanata? Melyik az első; melyik a második? Hol rejlik a súlypontja mindazon dolgoknak, melyeket javak, gazdagság, vagyon és hasonlóknak nevezünk? Melyiket tartsam a legfőbbnek? Melyikök tarthat számot a nemzetgazdaság becslésére?

Egyike a legfigyelemreméltóbb jelenségeknek, hogy az ember még ott is, hol különböző elemek egységgé olvadnak, azoknak rangfokozatát fürkészi. A természet az istenségnek ezen élő képe fő- és mellékdolog közti különbséget, uralkodói és alattvalói viszonyt nem ismer. A reális, valamint a tisztán elméleti tudományok, a bölcsészet és

aesthetika ép oly kevésbé tudnak ilyenekről, mint például a matematika egy uralkodó és egy uralt szögről. Ő gazdasági javak élettana tudja, hogy alapfogalmaiban, – minők a termelés, fogyasztás és újratermelés – ily rangkülönbség nem áll fenn és nem is állhat mindegyik a három közül teljesen egyenjogú kettővel és azoknak abszolút feltétele; mind a három teljesen egybe van forrva és mindegyik csak ott képes virágozni, hol a másik kettő nő és tenyészik s e kérdéssel csak azok foglalkozhatnak? kik döreségükben azt hiszik, hogy a választ a saját szempontjukból adhatják meg, holott valóságban azt látjuk, hogy a javak életében ama elemek között objectív határvonal nem létezik és a dolog természeténél fogva nem is létezhetik.

– Jó, de minő becse van mindezeknek a nőre nézve?

Tekintsünk körül. A házasság vajjon nem foglalja-e magában azt az életet is, melyet a termelés, fogyasztás és újratermelés nevezete alatt a gazdasági javak életének neveztünk? Bizonyára.

De ha a férfi és a nő, mint mindenben, úgy e téren is lényök és erejökre nézve különbözők: vajjon a termelés, fogyasztás és újratermelés mezején ugyanazt fogják-e végezni? Nehezen; amennyiben az egyenlőtlen erőknél bizonyos a különböző feladat jut osztályrészül. S vajjon miként jelezni a férfi feladatát a nőével szemben és megfordítva a gazdasági javak életének ezen említett három mozzanatában? Azt hiszem ez iránt nem

lehet kétség. A férfi feladata lesz a javak termelése, a nő azok fogyasztása, a kettőé együttvéve pedig az újratermelés; más szavakkal: a férfi az értékről, a nő az élvezetről, ketten együttvéve pedig a termelés értéke és a fogyasztás mérve közti helyes arány megtartása által a tőkeképzésről. Vagyis a vagyonszerzésről fognak gondoskodni.

Jól tudjuk, hogy a fogyasztás fogalma nagyon határozatlan valami; amennyiben létezett egy nagy nemzetgazda, ki a fogyasztást általában tagadta, mivel szerinte minden fogyasztás voltaképen termelésre szánt befektetés. De hisz nem akarunk mi szavak felett vitatkozni. Annyi kétségkívül a leg-egyszerűbb szemlélődés folytán is világos, hogy különösen azon része a fogyasztásnak, mely az egyéni illetve személyi szükségletekre vonatkozik: tarthat igényt amaz elnevezésre; és pedig nem csupán azért, mivel az feltétlenül szükséges és mennyiségileg majdnem végtelen, hanem azon okból is, mivel abban egy más, sokkal fontosabb és pedig magára a gazdasági életre nézve fontosabb mozzanat rejlik és ez az, a mi bennünket leginkább érkei.

Ezen személyi fogyasztás ugyanis az a pont, melyen a javak életvilága és az ember személyiségétt legközvetlenebbül érintik; ez a fogyasztás az, a melynek kedvéért a termelés történt; ez az, ami előttünk kifejezésre juttatja és élvezet gyanánt nyújtja azt, a mit a teremtés által nyertünk.

Mindez nagyon komoly dolog. Mert a lelke-

sedés pillanatában a legnagyobb cselekvényt vihetem véghez; mindent kockára tehetek, amit tőlem az emberiség, a haza, a becsület vagy a szerelem megkövetel; örömmel mehetek a halálba, ha valami magasztos ügyről van szó; de ezen elszántság és lelkesedés éveken keresztül nem fogja kísérni ténykedésemet, ha a tisztátalan háztájék, ágy, asztal és ruházat naponkint fagyasztó cseppeket hullatnak lelkes munkálódásom tüzesen habzó serlegébe. Bölcs nyugalommal és keresztényi megadással tűrhetem a nélkülözéseket, de nem lelek örömet a kerek föld minden gazdagságában, ha legtermészetesebb otthonomban, vagyis házamon belül naponkint nem örvendezhetek annak. Még a jar vak is gúnyt űznek belőlünk, ha azoknak titkaiba behatolni képesek nem vagyunk.

S ha az embert folyton a hétköznapiság fogyasztó kezei érintik, véli-e, hogy képes lesz annyit és oly jól végezni, mint ha vidám szívvel, megerősödvé és újult kedélylyel lépi át háza küszöbét? És ezek után fog-e még azon majdnem elementáris erőben kételkedni, melyet a fogyasztás a termelőképeségre és ezzel magára a termelésre gyakorol? S vajjon ki tartja kezében azt a hatalmat, mely mint a fénylő harmat csepp ragyogja be a mindennapi élet fárasztó munkáját? Kétséges lehet-e, hogy a női hatalom forrása a munkára gyakorolt ezen behatásban vagyis a fogyasztásban rejlik, hogy a munka ezen eleme a többiekkel egyenrangú és nemcsak visszásság, de egyúttal nevetséges

is, ha ezt némelyek be nem látják, midőn maguknak a nőknek ily dolgok felől beszélnek? Ha ez így van, akkor, meg kell engedni, bogy a dolgot a saját nevéen nevezz nem. Ha a termelés és ennek feltételeiről szóló tan a férfierő nemzetgazdasági ismerete: akkor a fogyasztás mezeje és rendszere, továbbá az általuk képviselt ellenállhatlan hatalom helyes és józan felfogása és megértése az, a mit a nő nemzetgazdaságtanának nevezünk.

Nem hangsúlyozhatom eléggé ezt a kifejezést. Korunk bizonyára semmi tekintetben sem oly sajátos és követelő, mint a közművelődés kérdésében. A múlt század- és nagyszerű hagyományainak egyik legnagyobb és legjelentékenyebb eredménye az a gondolat, hogy úgy az állam, mint az egyes egyén, egész erejével hivatva van előmozdítani a közművelődés ügyét. Tudjuk, hogy a szellemi tökélyesülés a műveltségben éri el legfelsőbb formáját és hogy az megbecsülhetetlen tőkét tartalmaz, melyet kiki saját erejéből megszerezni és fejleszteni képes. Nem akarjuk tehát, hogy bárki is Műveletlen maradjon. Kezdjük alant és mindig jobban emelkedik közepes mértéke annak, a mit egyrészt követelünk, másrészt pedig nyújtunk. De amint ez nagy dolgokban rendesen történni szokott, bizonyos egyoldalúságtól nem maradtunk mentek. Oly álláspontra helyezkedtünk, mely a műveltséget abban keresi, hogy kiki mindenről tudjon valamit és pedig oly módon, a mint azt a tudomány legfelsőbb formájában nyújtani képes.

Árra az ösvényre léptünk, melyet a tudományok népszerűsítésének nevezünk és a társadalom minden osztályának rövid vázlatokat nyújtottunk oly követeléssel, hogy azokban jártas legyen. így tettünk részben a nemzetgazdaságtannal is. Ismerjük és belátjuk a nő fontosságát a gazdasági életben. Mi természetesebb tehát, mint az, hogy ő is jártas legyen a nemzetgazdaság terén? Irtunk tehát nemzetgazdaságtant nők számára, behoztuk a felsőbb leányiskolákba és annak ismeretét a magasabb női képzettség feltételévé tettük. De azt hiszem, a helyes cél elérésére nem a helyes utat választottuk. Mindennek – s tehát minden ismeretnek is – értéke az életre nézve ott kezdődik, hol annak hasznát vehetem. Úgy látszik tehát, hogy a nemzetgazdaság törvényeit ott kell tanulmányoznom, hol a nő ténykedési körét keresem és feltalálom. Mert azt hiszem, vajmi kevés értéke van annak, ha a nő e tudomány rendszerét elméletileg ismeri, ellenben kiváló fontosságú, hogy tudja mi és mennyi az, a mit a téren tehet. És megvallom, sokkal többet tartok arról a nőről, ki büszkébb arra, hogy valamit teljesíteni, mint arra, hogy valamit definiálni tud. A mi feladatunk tehát, hogy feltüntessük, miben áll a nő nagy gazdasági és ezáltal egy szer mind erkölcsi értéke. Csak így van e tudománynak a nőre nézve értelme és becse és ily értelemben megkísérlettem annak magvát és tulajdonképeni feladatát a fogyasztás tanában egybefoglalni, mely a háztartás gyakorlati terére vezet.

III.

Nagyon jól tudom, hogy bizonyos részről minő ellenvetésekre lehetek elkészülve. Hogy hiszen mind ez igaz és helyes, a mit eddig a nőkről mondtunk, ha a nő valóban abban a helyzetben volna, hogy a háztartásról gondoskodhatnék s legszebb feladatát mindannak ellátása és vonzóvá tétele képezhetné, amit tőle a ház elvár. De mily számosan vannak, a kik nem képesek, vagy legalább teljesen nem képesek erre! Kik fáradva izzadnak csak úgy, mint a férfi a termelés nehéz munkájában kora reggeltől késő estig a nélkül, hogy a családi boldogsága kulcsát kezeikben tarthatnák.

Igaz – de értsük meg egymást. Még nagyobb számban vannak ugyanis azok, a kiknek nem kell ily módon munkálkodniok, kik abban a helyzetben vannak, hogy kizárólag házuknak élhetnek és ez által a nemzetgazdasági élet egyik sarkpontját képezik. Igaz, hogy századunk, – mely feladatokban és tettekben gazdagabb, mint a világtörténelemnek bármely letűnt százada – azon kérdés előtt áll, hogy vajion nem tökéletlen-e egy oly társadalmi rend, mely a nőt valódi gazdasági hivatásától elvonja, amennyiben őt az élet nehézsége a kereső munkában is a férfi mellé állítja? Igaz, hogy mindezekben olyas valami előtt állunk, a mit tán, gazdasági nőkérdésnek nevezhetnénk és tény, hogy bármi mondassék a nőkről, az napjainkban sem a nő – sem pedig e férfivilágot kielégíteni nem

fogja, ha ez a tárgy benne kellő méltatásra nem talál. Kell tehát, hogy arra kérjem a szíves olvasót, hogy kövessen egy kissé ebben a kérdésben. Tudom, hogy lehetetlen azt teljesen kimeríteni; tudom, hogy lehetetlen az egyes egyén szavát és erejét szembe állítani ama elementáris erővel, melyek felettünk uralkodnak és melyeknek valódi lényegét mint a társadalomról, ennek rendjéről, osztályairól és mozgalmairól szóló tant csak napjainkban kezdjük felfogni és megérteni. Mindezek dacára megfogom kísérteni legalább annak kifejtését, hogy minő állást foglalunk mi ezzel a kérdéssel szemben, hogy ez által elejét vegyük e kis munka feletti „csalódásának mindazoknál, kik a nő felsőbb lényre iránt oly konok tévedésben vannak, hogy a teremtés e gyöngyének tökélyesülését abban keresik, hogy munkakörét olyanná kívánják tenni, aminőre csak a férfi lehet képes és hivatott.

Ebben a kérdésben van egy szó, mely bennem tartalma és háttere által mindig a visszatetszés bizonyos érzetét kelti; bizonyos érzetét mondom, melyet sem ez az elmélkedés, sem pedig a közöny teljesen el nem enyészhet és melyet tüzetesen érintenem kell, mivel egyrészt durva félreértés, másrészt pedig megbocsáthatlan hiúság felette gyakran a tulajdonképeni nőkérdéssel, sőt a legnemesebb értelemben vett nőiséggel kapcsolták és – mi ennél is több – olvasztották egybe. Engedje meg, hogy mindenekelőtt ezzel a szóval leszámoljak.

Az „emancipatiót” értem.

Emancipációnak bizonyos uralkodó hatalom-, jogi-, vagy pedig társadalmi rend alól való felszabadulást nevezünk.

Ha a nőemancipáció bizonyos hatalom vagy rend alóli felszabadulást jelent, akkor a legelső kérdés, hogy mely fennálló – társadalmi, jogi, vagy erkölcsi rendről van tulajdonképpen szó? beszélhetünk-e az emancipációról, míg ezt a kérdést fel nem vetettük?

Igaz, voltak századok, sőt évezredek, melyekben a nő a férfiúnak teljesen alá volt rendelve. A férfi azon időben valóban mindennek „ura” volt. Neje és gyermekei tulajdonához tartoztak és jogilag többé-kevésbé a többi „dolgokkal” egyenrangúak voltak. Sem a törvények, sem az uralkodó erkölcsök nem tették helyzetüket kedvezőbbé. Hosszú idő folyt le, míg a magasabb erkölcsi világnézet e jogilag fennállott férji hatalmat megszüntette és a nőt az alól felszabadította. Azután következett egy második nagy korszak, melyben a nő a férfival jogilag igen, de társadalmilag még nem egyenrangú. A házon belül a nő a férfi mellett foglal helyet, de a ház küszöbén túl egy más világ: a gazdasági és jogi élet világa tárult fel, melyből nő mind az uralkodó erkölcsi – mind pedig a jogi felfogás szerint ki volt zárva. Bár a Minnesängerek dalai és a férfiúi lovagiasság bearanyozták a finom lánczot, mely a nőt a házi tűzhelyhez fűzé; de a mily finom volt a láncz, olyan erős volt az. Más kornak kellett jönnie. És eljött.

Századunkban, az állampolgári társadalom századában, ez a láncz szét van törve. A nő a férfival gazdasági és jogi tekintetben egyenrangú. A jog – kevés kivétellel – férfi és nő között különbséget nem ismer. Korunk jelszava, hogy minden erő szabadon érvényesüljön. Kiki az legyen és azt teljesítse, a mire képes. Az erők tulajdonsága és mértéke képezzék alapját és irányát hivatásnak. Ez áll a férfiról, ugyanez áll a nőről is. Még többet is akarunk? Vajjon mit? Egész komolyan kérdelem tehát: hogy voltaképen mi alól akar ez az emancipáció még emancipálni? Létezik-e valaki, a ki az erkölcsiség-, az uralkodó szokások-, és ezzel a nőiesség alól való felszabadulást értené? – Ám tegye, mi nem fogunk vele vitába bocsátkozni. Avagy igaz tán, hogy a nő gazdasági tekintetben még felszabadulásra vár? Vajjon ki van-e zárva bármely gazdasági foglalkozásból? Nem lehet-e kézműves, kereskedő, birtokos, ha arra hajlama és képessége van? És ha bizonyos keresetágakra physikailag képtelen vajjon mi értelme van ezekre nézve az emancipációnak? Vagy nincsen-e tárva előtte a tudomány, az irodalom és a művészet mezeje? Lehet-e még valami alól emancipálnunk azon számos író- és művésznővel szemben, kik oly gyakran megédesítik keserű óráinkat és hevítik szívünket? Avagy létezik-e törvény, mely meggátolná a nőt abban, hogy toll által formailag művészi és csengő dalba öntse szívének mély lágyságát és arany után nyújtsa ki kezét? S ha tán azt az ellenvetést

tenné, hogy a nő közpályára még mindig nincs jogosítva, nem lehet bíró, orvos vagy képviselő: akkor nem fogok, – mint ezt a physiologus teszi – a nő agy súlyáról beszélni, hanem egyszerűen azt kívánom mint kétségbe vonhatlan tényt konstatálni hogy minden hivatás nyitva áll és kell, hogy nyitva álljon a nő előtt azoknak kivételével, melyeknek betöltése által a nő valódi hivatása, vagyis a házasság válik lehetetlenné. És azt hiszem ezzel elértük azt a határvonalat a meddig a nő hivatása terjedhet. Mert az a nő, ki egész nap az üzleti asztalnál, a bírói-, vagy a szószéken áll, igen tiszteletre méltó és hasznos lehet, de nem nő többé, mert sem feleség, sem pedig anya nem lehet. Míg a nő a nőt képezni, oktatni, nevelni és gyógyítani képes; amíg az irodalomat művészetet képviselni tudja, addig terjed női hivatása és ebben őt a világ semmiféle törvénye nem gátolja. S a kellemetlen érzet, mely bennünket az „emancipáció” hallatára eltölt, mélyebben elemezve abban találja megfejtését, hogy midőn a nő hivatásának további kiszélesítéséről van szó, akkor valójában már nem a nő képességei – hanem a házasság lényege és magasabb jelentősége forog kockán. Társadalmunk jelenlegi állása szerint a nőemancipáció valóságban a házasság tagadását jelenti Korunk feladata azért nem az emancipáció leküzdésében hanem házasság eszméjének emelésében s azon gondolat fejlesztésében keresendő melynélfogva a nő épen a házasság által válik képessé azon

megbecsülhetlen erkölcsi tényezők érvényesítésére, melyeket egy felsőbb akarat az ő hivatási körébe utalt, hogy az ember tökélyesítésének és boldogításának munkájában magasztos feladatát teljesíthesse és ebben önnön boldogságát feltalálhassa. Mert abban áll a házasság végtelen fontossága, hogy naponkint, sőt minden órában emlékeztet bennünket az egyetemes fejlődés nagy törvényére, melynél fogva senki önmagában nem élhet; senki önmagában elégtelenséget nem találhat. És ha az istenség az egyetemes életben áll és ezt magában foglalja, akkor a házasság épen azért isteni, mivel arra tanít bennünket, hogy legalább egy emberi lényhez álljunk oly közel, mint magához az istenséghez; legalább egy emberi lényben, legalább egy halandó szemében^ legalább egy szerető lénynek kebelén élvezhessük kétszeresen legszebb óráink édes boldogságát, vagy oszthassuk meg boldogtalanságunk keserűségét. És ezt, egy létnek visszatükrözését, melyet az értelem nem, – csak a szív és hit képes felfogni: ezt akarjátok tagadni vagy megsemmisíteni az emancipáció kedvéért? – Nem! A nő elméje szabad óráiban foglalkozhatik az eszmével, de a női szív nem érthet benneteket.

Bocsásson meg, hogy oly dolgokról beszéltem, melyek csak félig tartozóak ide. De lehetséges-e a nőkről beszélnünk anélkül, hogy arra gondolnánk ami életünk legdrágább kincsét veszélyeztethetné? Engedje meg tehát, hogy a második, vagyis a

tulajdonképeni „nőkérdésről” mondjak még néhány szót.

A nőkérdés, az általunk jelzett értelemben gazdasági kérdés, vagyis a nők gazdasági keresetének kérdése. Ezt a kérdést korunk állította fel; kell tehát, hogy korunk szembe nézzen vele. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha szétválasztjuk azt, ami el nem különbözve egységnek látszik.

Azok a nők, kik nincsenek oly helyzetben, hogy, kizárólag a háznak és ez által a férfi munkás erejének szentelhetnék magukat, két nagy kategóriába sorolhatók, melyekhez képest azután azon kérdéssel szemben lényegileg különböző állást foglalnak el.

Ezen kategóriák elseje sokkal több nőt foglal magában, mint közönségesen hinnők. Magában foglalja t. i. mindazon nőket kik a nap bizonyos részét productiv munkásságra használhatják és tényleg fel is használják. A második kategóriába azok tartoznak, kiknek, mint a férfiaknak saját munkájuk után kell élniök.

Mindkettőre nézve áll egy tény és e ténynek egyszerű megjelölése által voltaképp eleget teszünk feladatunknak. Mihelyt ugyanis a nő nem az ő sajátos hivatása – vagyis a háziasság körül serénykedik, tulajdonképen nem nő többé; amennyiben oly térre lép, melyet a gazdasági javak életének szoktunk nevezni. Már pedig ennek törvényei változhatlanok. Kérlelhetlenül áll itt azon igazság, melynélfogva termelésem által nem teremt,

hetek több értéket, mint a mennyivel a termelt jószág másokra nézve bír. Ezen ép oly kevésbé változtathatók szeretet vagy érzés, nőiség vagy férfiasság által, mint ahogy az időszakok törvényét, vagy pedig a kor és betegség hatalmát megváltoztatni nem áll módomban. Ha a termelés terén működöm, kell, hogy hódoljak azon törvénynek, mely már száz év előtt a kereslet és kínálat közti viszonyban találta kifejezését. És ha korunk az ő sociális mozgalmában azon felette komoly kérdést tűzte maga elé, hogy vajon ezen törvények egy más gazdasági rend által nem volnának se megváltoztathatók; akkor ez többé bizonyára nem a nő – hanem az egész emberiség kérdése. Mi itt csak azon általános igazságokkal foglalkozhatunk meljék a nőket legközelebből érdeklik. Egy ily sarkalatos igazság pedig a következő:

Egy nőnek sem szabad ideje és munkaerejének bármily csekély részét is gyümölcösötlenül hagynia; legyen bár gazdag vagy szegény. Mindnyájan felelősek vagyunk az idő és erőért, mellyel bennünket a gondviselés felruházott; minden pillanatot híven fel kell használnunk, ha arról van szó hogy másoknak javára lehetünk. Vajjon kifejtem-e ezt azok előtt, kiket az Ég javakkal megáldott? Avagy szükség-e mondanom, hogy bár mindennapi, de bibliai igazság, hogy az adás inkább üdvözít, mint a vétel? Hogy egy szabad óra, egy forint, vagy tallér női kézből segélyként felajánlva sokszorosan megédesíti a megmaradt szabad órák

tallérok birtokát, a melyekkel tán az illető bír anélkül, hogy élvezetet találna bennük? S hogy a szegényük valódi gyámolítása női kezek nélkül lehet bár hasznos, sőt szükséges közigazgatási rendszabály, de sohasem jótékony cselekedet és jótétemény? S ha a férfi a szegénynek erejét gyarapítja a nő az, ki enyhülést szerez szívének. Ki ne tudná mindezt?

E kérdésnek komoly gazdasági jelentősége valójában csak ott kezdődik, hol a munka szükségessége a nőt a háziasság körüli hivatásában fenyegeti. És itt bevalljuk, hogy bár a nemzetgazdaság elvei szerint ezen állapot nagyon érthető: az ellen a magasabb erkölcsiség nevében egész lélekkel küzdenünk kell. Ha e kérdésnek elemzése volna eladatunk, kérném, hogy kövessen a gyakorlati élet széles mezejére, hogy vizsgáljuk az egyes feltevételeket, melyek által a munkások családi és házi lelete biztosítható; felemlítném a lakás kérdést, beteggyámolítást, a gyermekóvó intézetek és a fogyasztási egyesületek kérdését és még számtalan más ilyent és kimutatnám, hogy eddig mindezen kérdések tudományos fejtegetése azon lényeges hibában szenvedett, hogy a fentemlített kérdések a házassággal és háztartással szerves összefüggésbe nem hozattak. De nem lélek vissza türelmével. Csak a végső gondolatot engedje kimondanom, mert ez reánk nézve kiválóan fontos. Bizonyára hallottak mindnyájan azon bizonyos „lét minimum”-ról melyet a munkások szá-

mára követelnek. Nem tudom mennyi volna ez, Azt hiszem a föld különböző pontjain különböző. De az az egy bizonyosnak látszik előttem: hogy a létminimum alapja nem lehet ez vagy amaz összeg, hanem kell, hogy a munka általi kereset minimuma a házi életet, vagyis háztartást lehetővé tegye. Ez azon elv, melyet a mondottak élére állítani óhajtanék. Hogy ezentúl bővebben nem foglalkozom vele, azt hiszem természetesnek találják. De az az egy tétel minden kétségen felül áll – és ennek jelentősége a tőke és munka közti küzdelem háttárán messze túlterjedt és elég fontos arra, hogy döntő súlyt képviseljen e kérdés mérlegelésénél – hogy t. i. semmiféle gazdasági, illetve társadalmi rend a magasabb erkölcsi felfogásnak meg nem felelhet, ha az a „munkabér vastörvénye” ellenében a házi életet a nő – és ezt viszont a házi élet számára biztosítani nem iparkodik. És most térjünk vissza tulajdonképeni tárgyunkra, vagyis a háztartás szemléletére.

IV.

Hogy a javak termelése, a vagyon és gazdagság munkából áll és ezt tartalmaz, fentebb láttuk. „A tőke összegyűjtött (megtakarított) munka” – monda egy nagy nemzetgazda és ez kétségkívül áll még ma is. Azért mondjuk, hogy a munka nemesít. Csak munkám által érdemelhetem ki iga-

zán embertársaim becsülését; és a gazdasági téren egyikünk bizalma a másik irányában mindig egyértelmű volt és egyértelmű a jelenben is annak munkája iránt való bizalmával. De ugyan mi köze a munkának a fogyasztás és élvezet dolgához? Vajjon munkálkodom-e akkor is, midőn fogyasztok élvezek? Miként kapcsoljunk össze két oly mélyen szántó gazdasági folyamatot, melyeknek egyike munka alatt javakat teremt, másika pedig fogyasztás alatt azokat elenyésztet? S éppen ezzel a kérdéssel kell leszámolnunk, mivel a fogyasztás és élvezet úgy a jelenben, mint a jövőben a nő birodalmát jelenti. Ha a munka azokban helyet nem talál, akkor a nőre nézve az egész nemzetgazdaságtannak semmi gyakorlati értéke sincs; de ha a munka bennök érvényre jut, akkor bizonyára elfogadják ismerni azon kétségbevonhatlan tétel igazságát, hogy a nő értéke minden egyedre és ez által az egész emberiségre nézve attól függ, hogy mennyiben képes munkálólag részt venni a fogyasztás terén. Hogy pedig a tétel értelmét – mely a női gazdaságtan tulajdonképeni tárgya – teljesen felfoghassuk, kénytelen vagyok figyelmeztetést még egy pillanatra kikérni.

Tény az, hogy az emberi szükségleteknek, melyeknek kielégítésében áll maga a fogyasztás, önmagukban véve nincs határunk; azok tehát természetöknél fogva mindenkire nézve végtelenek. S a valóságban mégis feltaláljuk ezt a határvonalat. Minden attól függ tehát, hogy tudjuk, ki vagy mi

szabja azt elénk? És ezt tudja mindenki. Csak egy általánosan ismert igazságot kell világos szavakba foglalnunk.

Nyilvánvaló, hogy nem fogyaszthatok többet, mint amennyim van. Rendelkezem pedig azzal, a mit megkeresek. Természetes tehát, hogy a fogyasztás mérvét és határát mindenkire nézve az illetőnek keresménye határozza meg. Már pedig a férfi az, a ki keres; ennél fogva világos, hogy a nő fogyasztásának helyes mérvét mindig a férfi keresménye képezi. De nem azért bocsátottuk előre a fentebbieket, hogy a mindennapi igazságot kimondjuk. S ha a nő fogyasztása egészen olyan természetű volna, mint a férfi keresménye, akkor igen egyszerűen állana a dolog. De ez nemcsak soha sincs így, de nem is lehetséges. Ezt bizonyítani felesleges. A férfi munkájának terméke másoknak, vagyis a forgalomrak van szánva amit pedig neki neje nyújt, az kizárólag ő érette létezik. S ha a termelés és fogyasztás egymásra vannak utalva és egymást kölcsönösen feltételezik, kell, hogy egy harmadik közös tényező járuljon ezekhez, amiben mindkettő egyaránt kifejezhető; hogy daczára a javak különfeleségének, legyen egy közös mérték, melylyel mindkettőt mérhessem.

Ez a közös mérték ismeretes. Mindnyájan ismerjük: ez a pénz. A férfi keresménye egyenlő bizonyos pénzösszeggel; a fogyasztás a háztartásban, szintén. S most – azt hiszem – világos, ha a következőknek alapjául azon tételt állítjuk fel, hogy

minden józan háztartás abban a pénzösszegben kifejezett viszonyon alapszik, melyben a gazdasági szükséglet áll az összes keresményhez.

Mert nem lehetséges, hogy az előbbi huzamos ideig túlhaladja az utóbbit. S ha mégis így volna, akkor beáll az, amit gazdasági kór nevezete alatt ismerünk. A kiadások a bevételek mellett kezdik a tokét felemészteni; kezdetben lassan és alig észrevehető leg; majd mindig gyorsabban; először jönnek az apró adósságok egészen sajtyszerű kóros tüneteikkel és minden értelmes anyának legfőbb kötelessége volna, hogy lányai szemei előtt a gazdasági kór ezen első jelenségeit feltárja és megismertesse vele minden boldogság ama félelmes ellenségét, mely e kis dolgokban intő ujjait felemeli; boldogok, kik észreveszik! Ezek a legapróbb fizetetlen számlák, a kenyér, hús, vaj és több más apróság, egy forint vagy tallér másnapra halasztva. Oly boszantó ez a tegnap fizetetlenül maradt tallér, midőn a mára szánt tallérral kell kiegyenlítenem. Ha ki kell fizetnem. Így a holnaptól ma lesz és ez így foly napról napra.

Azután jönnek a pék, a mézárós és szatócs heti számláikkal; fizetnem kell; a pénz nem futja és a férjnek oda kell adnia, amit másra szánt: a boszúság kezdetét veszi, íme a beteges állapot. Ki segíthet rajta? Ki más, mint a nő? És mikép? Ne is kérdezzük. A nő helytelenül járt el; korlátoznia kell kiadásait. Második hibája, hogy a gondos és pézt boszúsán nyújtó férjnek boszúságát és feddét

sét szemére veti és őt korholja, midőn maguk a tények a nőt vádolják. A dolog komoly, mert ha ez így tart tovább, a könnyű betegségből súlyos leszen; és a súlyos betegség a halál csiráját rejti magában, A számok kérlelhetlenek. Reá teszik fagyasztó kezeiket a szerelemre és boldogságra és az első könyecsepp az első – fizetetlen számlára hull. Minő próza! És e prózában mily rettentő komolyság! Ismeritek? Gondosan óvjátok gyermekeiteket a meghűléstől; megöntözték virágaitokat,, nem felelkeztek meg a madárkáról sem, mely a kis kalitkában röpköd, és a fiatal leánykát nem tesztetik figyelmessé reá, hogy a házas élet minden boldogságának legveszedelmesebb mérge mint harapódzhatik el lassan és észrevétlenül házatokban, míg nem a velőig hat és a gazdasági halált a szerelem halála – és mily gyakran a valódi halál követi! Bővebben ecseteljem ezt? Valóban erre nincs szükség. A dolog oly egyszerű. Mit jelent egyebet, mint hogy első és feltétlen elv legyen a nőre nézve az, hogy ragaszkodnia kell a háztartásban azon összeghez, melyet a férj rendelkezésére bocsáthat. S a nő, ki ezen elv jogosultságát kétségbevonja, vagy azt – bocsánat a kemény szóért – vétkes könnyelműséggel megsérti: örökre eljátszotta azon jogát, hogy tőlünk tiszteletet követelhessen. Valóban, szinte gazdasági természetellenesség kell hozzá, hogy ezt valaki szem elől téveszsze. És nagyon rosszul állanánk, ha a nőnevelés mindaddig tökéletesnek látszanék bárki

előtt, míg legalább ezt a tételt be nem vessük, leányaink szívébe.

De természetesen, valami szükséges ehhez. És ez azon pont, melyet a férfi világnak nem kevésbé kell, hogy szívére kössék. Ugyan honnét tudja a nő, mennyit szabad fogyasztani a gazdasági szempont veszélyeztetése nélkül? És kitől tanulja meg annak mérlegelését, hogy mi pusztán kellemes és mi szükséges; mi érhető el józanul és mit kell magától – és ami sokkal nehezebb kedveseitől megtagadnia? Ki határozza meg azt az összeget, mely a háztartás vezetésére szükséges? Vajjon a férfi egyedül? De honnét ismerje akkor a ő a féltelmet, hogy ezen összeg határát túllépi, midőn nem tudja, mily viszonyban áll a férj bevét e leihez? A nő, mint a kiadások fontos terének képviselője kell, hogy ismerje azon határvonalat, melyet a ház veszélyeztetése nélkül át nem léphet és e vonalat a férjnek meg kell vonnia. Minden értelmes férjnek kötelessége, hogy neje előtt egész gazdasági állását feltárja és ezen alapon őt felelőssé tegye azért, hogy az ő részéről gazdasági hiba ne történjék.. Azon egyedül irányadó elv, melynél fogva kell, hogy az összes, kiadások a bevételek összegétől tétessenek függővé, minden háztartásban abban nyerje kifejezését hogy a bevételeket és kiadásokat főbb vonásaikban a nő is tisztán ismerje és a józanul a háztartásra szánható összeg nagysága együttesen állapíttassék meg. A háztartás tervezetének megállapításában

való eme részvétel képezi a nő első gazdasági ténykedését. Az összegnek megállapításába – melyet kezelni hivatva van – önmaga is határozólag: folyjon be és a veszélyt, mely ezen összeg helytelen kezelésében rejlik, ismerje és benne önmagának veszélyeztetését érezze és lássa. A gazdasági folyamatban, melyet a bevételek és kiadások rendjének nevezünk, munkás és illetékes tényező legyen. Nem a konyhai számlákkal, hanem azon összeg megállapításával, melylyel azok kiegyenlítettnek: veszi kezdetét az, amit a nő gazdasági emancipációjának nevezhetnénk

Most pedig egy gazdasági terv vázlatát kell bemutatnom, mely tapasztaláson alapszik és melyet magam részéről minden értelmes gazdának figyelmébe ajánlhatok.

Az összes bevételek két főcsoportra oszthatók, melyeknek azonban csak a második csoportja tartozik ide. Az első magában foglalja mindazt, ami a férfi vállalatához tartozik és részben az üzemi költségekből, részben pedig az alaptőkéből áll. Igen áldásos a férfiről nézve, ha ezekről is értekezhetik nevével. De nem erről kívánunk szólni» A bevételek második osztályába tartozik mindaz, ami a tulajdonképeni háztartásra van szánva» Es bármily különbözők a háztartások, kiadásaik főbb vonásokban mindenütt egyezők, mivel végtére is valamennyien az embernek ugyanazon természetes szükségletén és viszonyain alapszanak. Szükséges, hogy ezek iránt tisztába jöjjünk. És legyen

bár beosztásunk helyes vagy helytelen, és képezék ennek bármely számok alapját, kétségbevonhatlan tény: hogy valóban alapos gazdasági nevelésről mindaddig sem lehet szó, míg ezt tisztába nem hoztuk, és a nő egész gazdasági ténykedésének alapjává nem tettük. A már fentebb jelzett vázlat a következő:

Azon összeg, mely a családban háztartásra van szánva, körülbelül hat részre osztandó. Ezen részek elseje a lakást illeti; másodika az állandó házi szükségleteket, minők a ruházat, világítás, tüzelés, cselelődtartás; a harmadikat tartsuk lenn rendkívüli kiadásokra (betegség, kár, baleset; részben – esetleg – élvezetekre;) a negyedik részhez, ha lehet ne nyúljunk, hanem tekintsük azt tartalékalapnak: legyen ez a család takarékpénztára; mert mindnyájunk életében fordulhat elő pillanat, melyben száz forint háromszázat ér; ezt tartogassuk évről-évre, és míg a többi részek számláját naponkint lezárjuk, ez állandó és érintetlen maradjon. Ez volna négy rész – mintegy négyhatoda az egésznek. Erről a négyhatodrészről a férj és nő, lehetőleg együttesen rendelkezzenek. Másként áll a dolog a két utolsó részszel. Ezek képezik a napi és heti kiadásokat, vagyis a tulajdonképeni háztartást; ezek – és pedig kizárólag – a nő hatáskörébe tartoznak; ezekben a férj mára dolog természeténél fogva sem rendelkezhetik; ez azon tér, melyben a nő korlátlanul uralkodik. S a dolog valóban elég komoly; mert ezek szerint a nő egész

gazdasági élelemnek egy harmadát osztatlanul, a többit pedig felerészben uralja. Vajjon szabad-e ily körülmények között csupán a termelő munka törvényeiről beszélünk?

És most igen könnyű volna az általánosról a különösrre átmennünk. Bizonyára tudja, mire gondolok. Oly vizsgálódás lebeg szemeim előtt, mely nem éri be azzal, hogy azon említett harmadrészt pusztán a nő működési körébe utalja, hanem ezen belül is számolni kezd. És itt csakhamar kitűnnék, hogy még ezen belső gazdaságban is egész sorozata létezik a meghatározott tárgyakkal melyek követeléseikkel előállnak és az értelmes házi-asszony csakhamar tapasztalni fogja, hogy e dolgok között megdönthetetlen rangsorozat áll fenn, melyen még a legszeretreméltóbb nő sem változtathat annélkül, tévedését csakhamar be ne látná. Itt van a kenyér, itt a hús, a kávé és cukor, vaj és zsír – és az okos házi asszony igen hamar észre fogja venni, hogy amennyivel bármelyikre a rendesnél többet fordít, ugyanannyival a többiekre kevesebbet kell hogy költsön, hacsak nem akarja, hogy a hiány és rendetlenség kopogtasson ajtaján. Nem terjeszkedem ki erre bővebben; – de nincsenek-e leánynevelő intézeteink, melyekben egyáltalában nem hangzanék furcsán, ha azt kívánnók, hogy egy tizenhat éves leány feleljen meg – nem arra, hogy hány rész legényt és élenyt tartalmaz a kenyér és hús, a répa és cukor, hanem, hogy mennyit fordíthat egy család átlag az

ebédre, kávéra, vajra, ha a családfőnek 1200 vagy 2400, vagy tán csak 800 forint évi jövedelme van? Vagy hogy mennyibe kerül a világítás és mennyi kell a háznak ruházatra, fehérneműre és mennyi tüzelésre? Valóban nem méltó mindez arra, hogy a tudomány és a nevelés teendői közé soroljuk? Vagy tán kevésbé fontos Chopin etudejeinél? Ám tanuljanak leányaink történelmet és költészetet, irályt és zenét, de hogy ezekben keressék a nő tulajdonképeni és legfőbb feladatát; hogy ezek miatt mellőztessék a gazdasági képzettség, mely nélkül pedig a leány, ha majdan asszonygyá lesz, fenn nem állhat: ez az, a mi ellen mi síkra szállunk!

Adjunk leányainkkal, a mit csak tudunk-, de ha sohase feledjük, hogy a nő legszebb és leghasznosabb hozománya mindig az, ha tiszta tudatában van azon kötelességének, hogy miként kell a napirendet és fegyelmet a háztartásban napi munkája által fentartani és hogy tulajdonképen ez az, amin a nemzetgazdaság alapszik. Neveljük leányt ne csak asszonygyá, de háziasszonygyá! Tanítsuk meg arra, ami legsajátosabban jellemzi az embert: a mérlegelésre és számításra.

De legyen elég a mondottakból. Úgy hiszem, az eddigiekből annyi mindenesetre kitűnt, hogy ez az, amiben a munkának azon része rejlik, melyet a háztartásban a nő munkájának neveztünk. Ebben áll a nők nemzetgazdaságtanának első nagy fejezete; ez a leányvilág gazdasági nevelésének kezdőpontja és feladata.

V.

A tér, melyre most a nő életvilágában lépünk, lényegesen elüt az eddigtől. Eddig ugyanis láttak a nőben a férfias elemet, mely mérlegelve és számítva hivatásszerűleg támogatja a férfit munkájában és mintegy kiegészítése a férfi akarati és cselekvési körének. Eddig együttesen mennek; eddig a férj ad, a nő pedig elfogad, és igazgat; és a férj nemcsak óhajaival, de akaratilag is belenyúl a számok e világába, mely oly kicsinynek látszik, mégis oly fontos. De itt egy oly tér veszi kezdetét, melyben a nő lépten nyomon, mint tulajdonképeni ténykedő erő, mint a férfi áldása és nem egyes boldog órák, – hanem mint egész életünk nemtője tűnik elénk.

Ez a tér a ház; a nő tulajdonképeni birodalma, egy egyszerű tény és fogalom gyanánt tűnik fel első tekintetre e szó: ház! Egyiknek birtok, a másiknak jószág, egy harmadiknál tán tulajdon, a negyediknél lakás és egy ötödikre nézve tán alap-tőke. Pedig a házzal a világtörténelemnek egy új tényezője lép fel és ennek fölfogásai és megértése kell, hogy képezze a nő gazdasági képzettségének egyik sarkkövét.

Engedje meg tehát, hogy e kérdésnél egy pillanatra megállapodjunk. Csak a házban értjük meg igazán a nőt; valamint ő maga is csak annak küszöbén belül kezdi saját énjét teljesen felfogni és betölteni.

A háziasságot nélkülöző népek a műveletlen: népek. Voltak háziasságot nem ismerő népek, melyek elementáris erővel nyúltak bele a világtörténelem folyásába; hatalmas csatákat nyertek, birodalmakat buktattak meg és tettek tönkre, de állandó valamit alkotni csak akkor valának képesek, midőn az erdő és sivatag lovasai és vadászai tűzhelyeket építettek és a meghódított területen letelepedtek; s ha egy nép-mint például Ázsia vándornépei, vagy Amerika indiánjai – a családi tűzhely megalapítására nem elég erős az nyomtalanul tűnik el a történelemben. Csak a házzal veszi kezdetét az általános erkölcsiség és az egyes ember házi életével az egyed erkölcsösödése.

Miért?

Mert a ház nem csupán tény vagy tőke, do egyúttal hatalom. Hatalma pedig nem a lakásban, ennek szépségében vagy felszerelésében – a ház valódi ereje a nő személyében rejlik. S ha van tudomány, melynek tárgya a nő: annak tartalmát és becsét bizonyára nem a nő lényege önmagában véve,, hanem a nő, mint háziasszony képezi. S ha a leányka a szerelem lenge tündére: akkor a ház asszonya bizonyára a boldogság és béke őrangyala. Engedje meg, hogy ezt néhány szóval tüzetesebben megvilágítsam.

Ha a tevékeny és munkálódó emberiség életére egy pillantást vet, látni fogja, hogy egy felsőbb alkotó erő oly határvonalat húzott abban, mely két lényegileg érintő dolgot áthidalhatlanul választ el egymástól. Ezt a vonalat a ház küszöbe

képezi. Egészen közömbös, hogy a férfi mértföldnyi távolságra, vagy csak pár lépésnyire van-e attól. Tény az hogy e küszöbön innen és túl a létnek két különböző rendje uralkodik, mint egyazon képnek két oldala, melyek szakadatlanul érittik és kiegészítik egymást, de egygyé sohasem olvadnak. És akár vagyunk ennek tudatában, akár nem, a kettő között mindegyikünkre nézve éles határvonal van húzva. Abban a pillanatban, midőn átlépek házam küszöbét, elhagyom enyéimet és egy új világ tárai elém, melyben munkáságom színhelye van. Ha abban a perczen, midőn oda visszatérek, szakítok e működési körrel és házamban vagyok. S egy belső változás kedélyem és egész lényemnek egy új hangulata kísér, midőn a nap fáradalmait lerázva, fogékonynyá leszek életemnek másik fele és tartalma iránt. Ezt feiki magán akárhányszor tapasztalhatta. A ház küszöbén pedig a nő áll. Jól tudom, itt mit várhatok tőle. Tudom, hogy barátságos lénye új erőt unt belém és nyájas szavaiban, mint üdítő harmatcseppekben gyönyörködő n; tudom, hogy gondjaimat nem szükség bevinnem kedveseim körébe; tudom, hogy itt más dolgokról hallok, más dolgokon örvezek, mint a külvilágban; s ha a derék és munkás férfi és ennek sikerei a háznak büszkesége: akkor a nyájas háziasszony annak bizonyára dísze és virága. Dehisz voltakép nem erről kívánunk szólni. Annyi tény, hogy a házban legelőbb a nő tűnik élönkbe; a ház nemcsak az ő birodalma, de két-

ségkívül az ő munkája is; és bármit keressek és találjak fel abban, mindenben a nő munkás kezével találkozom. S a nő e munkája az, mely számtalan apró teendő és feladat mellett egységes és végtelen, mint maga az élet és koronáját képezi mindazon javaknak, melyekre tán sikerült szert tennem.

E munkánál álljunk meg egy pillanatra. Megkísérlettük a nemzetgazda rideg vizsgálódásával lehatolni az apró erők titkaiba; tekintsük most egy kissé a mindennapi élet titkait.

Itt is mindenekelőtt különböztetnünk kell. Bizonyára számtalanszor tapasztalta már mindenki, hogy a rend jól esik. De hát voltaképen miben, áll a rend és mi az, a minek híjával vagyunk, midőn azt nélkülözzük? Miért nem szívelhetem, ha például a ruha egész nap a széken hever, ha a kép ferdén függ a falon, a terítő nincsen egyenesen, vagy az üveg pohár az ablakban áll? S valóban, ha a ház számtalan apró dolgait magokra hagyom, mintha láthatatlan kezek mozgatnák; egyik sem akar a helyén maradni, nem nyugosznak. mig Isten tudja hogyan, oly helyre nem kerülnek, a hová nem valók. S ha így hagyom tovább, lassankint egyik a másikat fogja mozgásba hozni. A szék elhagyja helyét, az asztal a szoba közepét, a kalap a fogast, a függöny az ablakot; mindenütt zűrzavar támad és én, kinek ebben a körben kell élnem, mintha hontalannak érezném magamat a nagy rendetlenség közepette, melyben semmi sincs és marad a helyén, S ez az érzés a külvilágról lassú,

de majdnem ellenállhatlan erővel áterjed egész belsõmre. A szem elveszti ama elégteliséget, melyet egy meghatározott kép látása nyújt; a keresõ kéz ide-oda kapkod és ott, hol nyugalmat reméltem, a körülöttem uralkodó rendetlenség saját lényem kuszáltságát vonja maga után. Ilyen tapasztalatok keltik azon sajátságát, mely a nõtlen embert jellemzi. Ha ez belefárad a naponként megújuló küzdelembe melyet reá nézve a rend fentartása igényel, tapasztalni fogja, hogy a valódi kedvtelést nem maguk az egyes dolgok – melyeknek birto- kában vagyunk – nyújtják, legyenek bár azok még oly szépek, hanem harmóniája mindannak, ami mint összeség rendelkezésünkre áll; és a leg- szebb dolog is elveszti értékét, a mint a rendnek Mjával van. S ha ezt nem szívelheti és erejével, mely nagyobbra volna hivatva, harcra száll, ama kis pokoli szellemekkel, melyek a kalapot és botot, a papírvágót és könyvet, a széket és asztalt mindig kiforgatják helyökbõl; s ha ezen apró ellensége- ket erõs férfikkal legyõzõi iparkodik: pedánszá lesz és az elsõ kellemetlenség helyét egy második váltja fel; az elõbbi miatt nem találhatjuk fel, – az utóbbi esetben nem élvezhetjük a kellemest. Nem igazi ház az, melyben igen kevés, – vagy meg- fordítva, igen is nagy a rend. De a kettõ között a helyes mértéket eltalálni – ezt a természet a férfítól megtagadta. Vegye csak bármelyik házat szemügyre: száz apaságon észre fogja venni a munkás nõi kéz nyomait. Ez a csendes mûködés

a nőnek úgyszólván egyik legfőbb hivatása, mely mindenre talál időt és sohasem lankadva csendesen és helyes tapintattal jelöli ki mindennek a maga helyét. A háznak ezen barátságos rendje és harmóniája a nő nélkül lehetetlenség s a mit az e részben nyújt övének, azt sem a gazdagság, sem az ízlés nem pótolhatja; s oly nagy az előbbiekére, hogy még kevésbé éles szem is csakhamar észreveszi azt a valamit, ami csak az első félórára takarható el elegancia és szeretetreméltóság által, vagy pedig mindjárt elviselhetlenné lesz ott, hol e kettő hiányzik. A rend a kis dolgok békéje és ez azon bélyeg, melyet a nő, mint a ház asszonya azokra reásüt.

De a ház rendje csak egyik fonál Penelope rokkáján, mely körül a nő serénykedik. Van a háznak egy ellensége, melynek csendes, de nem kevésbé nagy hatalma ellenében szintén csak a női kéz képes felvenni a harcot.

Egyik a természet nagy titkainak, hogy az csak nehezen bocsátkozik az ember szolgálatába. Bármit alkossunk és bármily nagy a hatalom, melylyel az ellenszegülő anyagot legyőzzük tovább él abban az öserő, melylyel természetes állapotába visszakíváncozik. Alig hogy az emberi kéz műve elkészül, belső mozgás veszi kezdetét s a parányok és tömecsek megkezdik működésüket. Kis apró kezeikkel megtámadják a nagy dolgokat, melyeket az erős férfikar alkotott és megmutatják, mily nagy hatalmuk van minden szépség és erő

ellenében. Villámokat szórnak; ide s tova hányják a hajót; tönkre teszik a vetést, szétrobbantják a kazánt, veszedelmet és pusztulást visznek a szántóföldekre és nyájakra: keserves dolog velük síkra szállani. De még kevésbé nyugosznak a nő házi körében. Majd a gránit parány fészkel be magát a függönybe és pusztítja annak fonalait, majd a tust száll fel és feketíti be az üvegtáblát; itt a súrlódás folytán pusztul az anyag, amott a gőz teszi tönkre az aranyozást; most a hús és vaj romlik el a melegben, majd csúnya folt esik a tiszta abroszon, vagy a szeg szakítja ki alattomosan ruhámat; majd egy gomb vész el, majd az asztal lába kezd inogni, vagy a fazék reped meg – és így tovább. Kezdetben oly csekélység, alig észrevehető és szóra sem érdemes; de holnap már feltűnőbb, azután pedig már szembeötlő; még egy nap és a leghasznosabb dolog tönkre megy, elenyészett. S ha ez így van, akkor szerzeményem egy részét a tönkrement jószágnak pótlására kell fordítanom. Először csak érzem mindezt; majd tisztán látván, számolni kezdek és ilyeneknek elejét venni törekszem. De vajjon van-e erre időm? Ugyan ki fogná ez alatt dolgaimat végezni? Van-e hozzá erőm, kedvem? Fáradtan térek házamba; tudom, mennyi szükséges ama számtalan apró hatalmakkal szembeszállani. Vajjon ki küzdjön meg velök?

Nem kell mondanom. Ez a küzdelem a nő munkája. Csak neki van érzéke ez iránt, csak neki

vannak erre fegyverei. Ő az, ki az ellenséges parányt törülő ruhával és kezével üldözőbe veszi és vele harcra kél tűzzel és vízzel; ő az, ki a szakadásnak induló ruhát tüvel és ollóval pártfogásába veszi; egyedül ő érez részvétet a különféle szerek és eszközök iránt és hallgatja meg azok panaszait; ő erősíti és szilárdítja meg mindazon dolgokat, melyek szolgálatában állanak, idején felismervén a veszélyt; ő nem csak úrnője, de egyszersmind oltalmazója is házikörének ama szüntelen romboló ellenségekkel szemben; ő az, ki az újat a maga újságában fentartani és a réginek ifjúi erőt kölcsönözni képes; ő az, ki a renddel ennek nem kevésbé nyájas testvérét: a tisztaságot társítja és valamint az előbbi általában az ember nélkül, úgy az utóbbi a nő nélkül nem is képzelhető. S mintha a természet ezt maga is tudná és a házat, melyben a tisztaság otthonos, hálásan üdvözlőné! Mintha nyers tolongásával visszavonulva onnét, hol a háziasszony serénykedése folytán a szobában, a konyhán és kamrában a tisztaság lehellete árad szét. Fényesebben süt a nap, tágabb a tér és vonzóbb az asztal, hol folyton munkáló nő gondosan elűzte a barátságtalan parányokat és ily körben kétszeresen élvezek mindent, mert a nő az, kinek képe folytonosan élém mosolyog. S ha a kedélyi életből áttérek az értelem munkájára: mindabban, a mi azelőtt tetszetős volt, bizonyos gazdasági értéket kezdek felfedezni. Avagy a tisztaság és a fáradhatlan javítgatás, a nagy és kis dolgok

fenntartására irányuló eme gondos munkásság csak pusztán kellemes volna?

Vegye csak egy pillanatra az ír önt kezébe.

Vajjon sokat mondok-e, midőn azt állítom, hogy a rend és tisztaság által s a tű és olló koronkinti felhasználásával minden tárgy – bármi legyen az – kilencz nap helyett tíz, kilencz év helyett tíz évig tart el? Hogy tehát a nő e fentartó munkássága által az összes ingó javaknak egy bizonyos százalékát megtakarítja évenként? Hogy ez mindan családnál reárúg – hogy keveset mondjunk – öt forintra, mely összeget a nő nem teremti ugyan, de elveszni nem engedi? S ha magában Ausztriában legalább hat millió család, van, ezzel ez osztrák nők évenként legkevesebb harmincz milliót megtakaríthatnak, mely összeget a férfiak megtakarítani nem képesek? S hogy tíz év lefolyásával né hány száz millióval gazdagabb az ország, ha a ház asszonya háziasszony a szó gazdasági-értelmében véve? S hogy e néhány száz milliót azért, mivel el nem veszítettük: arra fordíthatjuk, hogy a középszerű gyártmányokat jobbakkal cseréljük fel, melyek ismét tovább tartanak és nagyobb örömet szerednek? S hogy nagyon is tekintélyes eredmény jó létre, ha ezt megtakarítván, azon félretett összeghez csatoljuk, melyet a fentebb a háztartásnál említettünk s mely a valódi fogyasztás körében elérhető pusztán az által, hogy józan számítással minden haszontalant mellőzzünk és a konyhai és heti számlák alapján számszerinti tudatára jutunk annak,

hogy kevéssel mily sokat érhetünk el ott, hol a komoly akarat nem hiányzik? Hogy itt is minden családra csak öt forint évi megtakarítást számítva ismét harmincz milliót nyerünk évenként? Hatvan milliónyi megtakarítás évenként ama gyengéd kezek munkája által, melyek látszatra oly keveset tesznek és mégis oly sokra képesek?

Őn mosolyog? Valóban furcsa is, ha az ember ily dolgokról általában éa főkép tudományosan akar szólni; de azt hiszem, érdemes, hogy az ember felettök gondolkodjék. Ha nem találja komikusnak, hogy kiszámítják, mennyire rúg az a kár, melyet a philoxera okoz, vajjon valóban oly nevetséges-e akkor, ha számokban fejezzük ki, hogy mit jelent az, ha az ingeket és harisnyákat nem foltozzák meg, vagy a szövet szakadását meg nem gátolják? Tegyük fel, hogy hat millió család mindössze csak húsz millió inget hord, mindegyiket négy rőfnyire számítva; hogy tehát csak ingek alakjában nyolcavan millió rőf szövet fogyasztatik, rőfjét mondjuk $33\frac{1}{8}$ krajczárjával, tehát kerek 27 millió forint értékben; s hogy rendes igazítás által az ing 10 százaléknak megfelelő idővel tovább tart: akkor a háziasszonyok – egészen menyiség-tanilag szólva – csak maguknál az ingeknél 2.700,000 forintot takarítanak meg évenként. Számítsa ehhez még a harisnyák, a czipők, az ágy és asztal nemű, a ruha és szövet, a konyhai eszközök és bútorok fentartását: vajjon véli-e még, hogy ezek olyan számok, melyek csak a levegőben

léteznek? Valóban felette gazdagnak, vagy pedig nagyon szegénynek kell annak lennie, ki ezt fel nem fogja. A vagy engedje meg, hogy más valamit vegyünk fel. Ugyan mi tíz krajczár? Kevés nemde? Tekintse meg csak – egészen hétköznapi dolgokról beszélünk – napi háztartását és pedig nem csupán azt, ami az asztalra kerül, hanem mindazt, a mi el nem fogyasztván, félretétegetik; pár felesleges darabka hús, vaj, el nem költött burgonya, cukor és mit tudom még micsoda? Vajjon mi történik azzal, a mit megvásárol és sem az asztalnál, sem pedig a konyhán el nem fogy? Elvész – ki gondol vele? Tán tíz krajczárnyi volt – ki fog erről beszélni? Ámde, ha 365 szor tíz krajczárt vészit el, – ez egy évben 36 frt 50 kr-ra rúg – vajjon ez is egészen közömbös-e? S ha hatmillió család naponként 10 krajczárt vészit el, akkor a nemzet 600.000 frttal szegényedik, ha ellenben a háziasszony ezt megtakarítja, akkor a nemzet 600000 frtot takarít meg magának naponként. Vajjon ez is közömbös dolog-e? Nem halotta-e még, hogy egy nagy természettudós kimutatta, hogy Berlin fele részben ázalagok héjain épült fel? És vajjon nem látjuk-e naponta, mikéart lehet a legkisebb erővel a legnagyobb dolgokat végbevinni? Vajjon rossz néven veheti-e tehát tőlem, hogy a nőt összefüggésbe hozom a fazékkal és tányérral, az írónnal és a krajczár megtakarításával? Avagy komolyan hiszi, hogy a nők iránti szeretetünk és tiszteletünk csorbát fog szenvedni,

ha kimutatjuk, hogy azok nemcsak kedvesek előttünk, de legalább ezermilliónyi értéket képviselnek hat perczentjével számítva?

De nem, a dolog egészen komoly. Mert napjainkban azt hiszem, kezdünk tudatára ébredni annak, hogy a ház nemcsak a nő birodalmát jelenti, de jelenti egyszersmind azon hatalmas nemzetgazdasági tényezők egyikét, melyek az általános népjólétnek legszilárdabb alapját képezik.

VI.

Kincsen tanulságosabb valami, mintha az élet mindennapi jelenségeit tüzetesebben szemügyre vesszük és azoknak szemlélete folytán oly kérdéseket vetünk fel, melyek az ember legbensőbb lényét érintik. Ezen jelenségek és kérdések Egyik csoportja kétségkívül a házat és annak lakóit illeti. Látom gyakran, hogy a gazdag, kinek mindene van, kedvetlen és szomorú és látok szegényt, kinek öröm sugárzik szeméből. Vajjon mi örvendezteti? Ha maguk a dolgok és azoknak birtoka képesek volnának örömet nyújtani, amaz életvidám, ez pedig a lét szomorú egyhangúsága folytán levert volna. Más kép van. Ugyan mért? Mi az, a minek folytán a javak birtokához az élvezet járul?

A dolgok örök rendje és összhangja követeli, hogy létünk egyetlen mozzanatában se legyünk az anyaghoz bilincselve. Nagy ennek hatalma felettünk, de nem feltétlen. Rejlik valami a dolgokban, ami

azoknak állaga által kimerítve és ehhez kötve egyáltalában nincs. És valóban, az anyagi lét nemesebb része épen azon jelenségben rejlik, hogy az többet képes felölelni, mint a tisztán természeti tényezők, melyekből a dolgok állanak. A természet tárgyai eszmei életnek válnak hordozóivá; szellemet szívnak be és lehelnek s ha kérdem, hogy voltaképen mi az, a mi által élvezetet nyújtanak, azt találós, hogy a szellem, a szép, az alak és anyag harmóniája az, a mi belőlük hozzám szól; ezeknek lehellete lengi körül valómat és nyújtja azt az élvezetet, melyet bennök kerestem és feltaláltam. A szép ingerel és vonz bennünket; megtanuljuk becsülni; behatol egész lényünkbe, követel és idomít éj csakhamar önmagában nyugvó ténynyé és hatalommá lesz; egyikévé azon erőkné, melyek uralkodnak felettünk, mivel gyönyörködtetnek és elragadnak.

Minden dolognak és jelenségnek, életünk minden szakának megvan a maga szépsége és ingere; mindegyiktől más Valamit várunk és mindegyikök más és mást képes nyújtani. Ez áll mindenre, vajjon miért ne állna magára a házra is?

Valóban csodálatos, hogy sohasem a munka szép, csak a kész gyártmány. Törekedhetem a munkában a szép után, de magát a szépet el nem érem, míg törekszem utána. Ebből következik, hogy a szépet és vonzót nem élvezhetem, mialatt munkálkodom. Mindig szilárd alapon kivan az nyugodni és ezen alap a munka utáni nyugalom.

Ezt pedig csak házunkban találjuk fel. Ez a tulajdonképeni hazája mindazon élvezetek és örömöknek, melyeket javainkban feltalálói óhajtunk. Csak ezekben találjuk fel valódi jutalmunkat s egy nyugalmasan és élvezettel töltött óra a bér mindazon küzdelmek és fáradalmakért, melyekkel az ember az életnek tartozik. S ezen bért megköveteljük. Ha elmarad, akkor a bágyasztó munka az elkecseregés csiráját hordja magában és mi irigyen tekintünk a gépre, amely, ha örömökben nem részesül, legalább nem is vágyódik ilyenek után. Ezért követel az ember – és ez lényében gyökeredzik – a munka után időt és helyet nyugalomra s ebben egy nyájas és élvezetes pillanatot, mely napi fáradalmainak valódi jutalma.

S vajjon ki nyújtsa ezt neki? Kétséges lehet e, hogy a fáradtság jutalma a nő kezében van és hogy a férj hálás szíve azt tőle várja? Amit egy egész élet küzdelmének árán kivívni törekszik, csak a nő az, ki ezt neki megadhatja. Egy lény, mely őt nemcsak szeretni, de egyszersmind megérteni képes; kinek megjelenése a békét, nyugalmat és összhangot sugározza eléje és a nőieség; ama kimondhatlan varázs illatát árasztja szét, mely a háznak és ezzel minden családi boldogságnak éltető melege és feltétele.

Elég soká, úgy hiszem nagyon is soká vettem igénybe szíves türelmét. Részemről szerencsémnek tartanám, ha sikerült volna e néhány szó által felkeltenem érdeklődését e kérdések iránt, melyek

bizonyára megérdemlik figyelmünket. De van egy másik, nem kevésbé fontos kérdés, melyet ezúttal nem érintettem. Ez a kérdés a nő társadalmi hivatására vonatkozik. Ha a nő a nemzetgazdaság tereén a férfié, akkor társadalmi tereén az egész emberiségé.

